

Katarzyna A. Nawrot
ORCID: 0000-0002-0830-707X

Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28,
00-927 Warszawa

Afryka w kontekście narastających zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa

Abstrakt: W rozdziale przedstawiono specyfikę kontynentu Afryki w kontekście narastających zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa. W celu identyfikacji głównych zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa dokonano analizy poziomu i przyczyn śmiertelności. W związku z tym przeanalizowano przewidywalną długość życia ludzkiego od lat 60. XX wieku do roku 2022, liczbę zgonów oraz ich przyczyny w wymiarze całego kontynentu, ale też w wybranych krajach, gdzie kwestie pokoju i bezpieczeństwa stanowią szczególne wyzwanie. Analiza przyczyn zgonów w Afryce umożliwiła identyfikację obszarów kluczowych wyzwań zarówno dla krajów kontynentu, jak i dla społeczności międzynarodowej. Wskazano ponadto obszary potencjalnych możliwości rozwojowych państw afrykańskich. W wyniku prowadzonych badań sformułowano tezę, że awans rozwojowy jest kluczowym gwarantem pokoju i bezpieczeństwa w Afryce. Warunkiem *sin qua non* realizacji takiego scenariusza – na co wskazywano już w ramach prac Komitetu Prognoz PAN (Nawrot, 2023) – jest utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa zarówno w regionie, jak i na świecie. Jest to jednak największe wyzwanie pierwszej połowy XXI wieku w wymiarze globalnym.

Słowa kluczowe: pokój; bezpieczeństwo; zagrożenia globalne; cywilizacja informacyjna; Afryka.

Africa and the growing threats to peace and security

Abstract: The study presents the specifics of the African continent in the context of increasing threats to peace and security. To identify the main threats to peace and security, an analysis of the level and causes of mortality was conducted. Consequently, the analysis examined the life expectancy at birth from the 1960s to 2022, the number of deaths, and their causes, both at the continental level and in selected countries where issues of peace and security pose particular challenges. The analysis of causes of death in Africa allowed for the identification of key areas of challenge for both the countries of the continent and the global community. Besides, areas of potential developmental opportunities for African nations were identified.

As a result of the conducted research, a thesis was formulated that developmental advancement is a fundamental guarantor of peace and security in Africa. The *sine qua non* condition for realizing this scenario – as highlighted previously in discussions by the Committee of Future Studies of the Polish Academy of Sciences (Nawrot, 2023) – is the maintenance of peace and security both in the region and globally. However, this remains the greatest challenge of the coming decades of the first half of the 21st century at the global level.

Keywords: peace; security; global threats; information civilization; Africa.

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest analiza specyfiki kontynentu afrykańskiego w kontekście narastających zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa. W pierwszej części omówiono miejsce Afryki we współczesnej gospodarce światowej, uwzględniając zarówno wymiar gospodarczy, jak i polityczny. Następnie zarysowano problem konfliktów zbrojnych na kontynencie. W celu identyfikacji głównych zagrożeń dla pokoju i bezpieczeństwa dokonano analizy poziomu i przyczyn śmiertelności. W związku z tym przeanalizowano przewidywaną długość życia ludzkiego od lat 60. XX wieku do roku 2022, liczbę zgonów oraz ich przyczyny zarówno w skali całego kontynentu, jak i w wybranych krajach, w których kwestie pokoju i bezpieczeństwa stanowią szczególne wyzwanie. Analiza przyczyn zgonów pozwoliła na identyfikację głównych wyzwań i zagrożeń stojących przed państwami afrykańskimi oraz społecznością międzynarodową. Wskazano ponadto obszary potencjalnych możliwości rozwojowych dla państw Afryki. Opracowanie kończy podsumowanie najważniejszych wniosków, które wynikają z prowadzonych rozważań na temat pokoju i bezpieczeństwa w kontekście krajów afrykańskich¹.

Miejsce Afryki w gospodarce światowej – wymiar gospodarczy i polityczny

1. Potencjał gospodarczy państw afrykańskich

W przemianach zachodzących na przełomie XX i XXI wieku udział krajów afrykańskich pozostawał marginalny. Dotyczyło to zarówno wymiaru produkcyjnego, demograficznego, technologicznego, militarnego, handlowego, jak i finansowego. Kraje o niskich dochodach, według klasyfikacji Banku Światowego, znajdują się niemal wyłącznie w Afryce – spośród 28 państw o niskich dochodach w ujęciu globalnym aż 24 to kraje afrykańskie (WDI 2024). Kontynent, zwłaszcza jego część subsaharyjska, pozostaje najmniej rozwiniętym obszarem we współczesnej gospodarce światowej.

W ostatnich dekadach to właśnie w Afryce Subsaharyjskiej odnotowano najmniej postęp w rozwoju społecznym. Wartość HDI wzrosła tam w latach 80. XX wieku z poziomu 0,366 w 1980 roku do zaledwie 0,387 w 1990 roku i 0,405 w 2000 roku (UNDP 2013). Dopiero w pierwszych dekadach XXI wieku wyraźnie można zaobserwować poprawę sytuacji w krajach afrykańskich – HDI w 2014 roku wzrósł do 0,518, co oznaczało niemal 28% wzrost w porównaniu z rokiem 2000 (UNDP 2015). W 2022 roku HDI osiągnął wartość 0,549, co stanowi jedynie ok. 6% wzrost i w skali kontynentu oznacza pozostanie w grupie o niskim poziomie rozwoju społecznego. Tym samym nie udało się krajom afrykańskim przesunąć do grupy o średnim poziomie, choć należy podkreślić znaczne do niej przybliżenie (UNDP 2024). Jednocześnie nastąpiły istotne przesunięcia w klasyfikacji HDI, wynikające zarówno z poprawy jakości życia w niektórych

¹ W niniejszym opracowaniu wykorzystano fragmenty tekstów Nawrot (2017a), Nawrot (2018).

krajach, jak i stagnacji w innych. W konsekwencji można zaobserwować zróżnicowanie poziomu rozwoju społecznego pomiędzy poszczególnymi regionami oraz krajami Afryki (UNDP 2022, 2024).

W ostatnich dekadach pogłębiła się luka rozwojowa pomiędzy krajami rozwijającymi się w Afryce a resztą świata. Zwiększenie poziomu rozwoju w grupie krajów rozwijających się, głównie za sprawą dynamicznego wzrostu gospodarek wschodnioazjatyckich, oraz rosnąca przepaść między krajami kontynentu Afryki, a krajami wysoko rozwiniętymi wskazują na dystans, który wydaje się niemożliwy do pokonania. W pierwszej dekadzie XXI wieku zaczęły się jednak pojawiać zmiany sygnalizujące istnienie dotychczas niewykorzystanego potencjału gospodarczego w krajach afrykańskich. To wzbudziło zainteresowanie zarówno wśród naukowców badających kraje rozwijające się, jak i samych krajów afrykańskich (Aryeetey *et al.* 2012; Juma 2011; Nawrot 2014a; Nawrot 2014b; Nawrot 2018; Nawrot, Juma, Donald 2017; Monga, Lin 2015a; Monga, Lin 2015b; Rynarzewski, Cieślik, Nawrot 2016; Rynarzewski *et al.* 2017).

2. Kontekst polityczny państw afrykańskich

Podłoże istniejącej sytuacji gospodarczej i politycznej krajów afrykańskich oraz wyzwania dla pokoju i bezpieczeństwa w dużej mierze wiążą się z charakterem państw afrykańskich. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na konsekwencje kolonializmu, a w rezultacie ukształtowanie się dzisiejszej mapy geopolitycznej kontynentu. Wytaczanie granic poszczególnych krajów często miało charakter przypadkowy i nie uwzględniało podziałów etnicznych, co skutkuje wybuchami konfliktów o podłożu etnicznym, religijnym, jak i wynikających z przyczyn ekonomicznych związanych głównie z posiadaniem zasobów naturalnych.

W obrębie tych samych wspólnot terytorialnych znalazły się różne, często wrogie sobie społeczności plemienne, etniczne, kulturowe czy rasowe, posiadające własne wierzenia, odrębną przeszłość historyczną oraz silne poczucie tożsamości, inności, a nierzadko wyższości. Taka różnorodność etniczno-kulturowa stała się źródłem licznych konfliktów oraz tendencji separatystycznych.

Warto podkreślić, że świadomość etniczna na kontynencie afrykańskim zaczęła kształtować się dopiero w okresie postkolonialnym. Nierzadko to właśnie mocarstwa kolonialne były głównym czynnikiem generującym świadomość etniczną oraz narastające antagonizmy. Można więc wnioskować, że państwa afrykańskie ukształtowały się jeszcze przed wykrystalizowaniem się narodów. W rezultacie od dekolonizacji do czasów współczesnych obserwujemy trwający proces narodotwórczy, który niesie za sobą różne konsekwencje, w tym konflikty zbrojne i wojny.

Częścią wielu nowo powstających państw są klany, plemiona i grupy etniczne, które często zastępują tradycyjnie rozumiane narody. Zasadniczym wyzwaniem w procesach narodotwórczych krajów afrykańskich pozostaje wielokulturowość, która stanowi zarówno źródło bogactwa kulturowego, jak i wyzwań związanych z integracją społeczną. Jak wskazują Kleer i Nawrot (2024, s. 174) można się spodziewać, że konflikty wynikające

z wielokulturowości będą trwały jeszcze długo, ale akceptacja społeczeństw wielokulturowych jest swoistą nie tylko prawidłowością kształtującej się cywilizacji informacyjnej, ale także koniecznością, między innymi ze względu na nierównomierny przyrost ludności w poszczególnych państwach i kontynentach.

Czynnikiem pogłębiającym problemy Afryki jest słabość instytucji państwa w krajach afrykańskich. Państwa afrykańskie są często określane jako niestabilne (*fragile states*), słabe (*weak states*), a niekiedy nawet upadłe (*failed states*) (Fund for Peace 2018). W wielu krajach od lat dominują rządy dyktatorskie lub pseudodemokratyczne, co jest jednocześnie związane z odnotowywaniem najgorszych wyników gospodarczych.

W rankingu państw niestabilnych opublikowanym w 2024 roku przez Fundację Pokoju, kraje afrykańskie zostały uznane za najbardziej niestabilne w gospodarce światowej. Na czele rankingu znalazły się Somalia, Sudan Płd, Demokratyczna Republika Konga, Sudan, Republika Środkowoafrykańska, Czad oraz Etiopia. W kategorii wysokiej niestabilności, obok Ukrainy, Iraku, Wenezueli i Sri Lanki znalazło się trzynaście krajów afrykańskich tj. Gwinea, Nigeria, Zimbabwe, Libia, Erytrea, Burundi, Burkina Faso, Mozambik, Kamerun, Niger, Uganda oraz Republika Konga. Pozostałe kraje – z wyjątkiem Mauritiusa, Seszeli i Botswany – określono jako niestabilne bądź o podwyższonym ryzyku niestabilności (Fund for Peace 2024).

Na tej podstawie można wysunąć wniosek, że niestabilność stanowi raczej cechę charakterystyczną większości krajów afrykańskich niż sytuacją przejściową.

Brak silnych instytucji władzy państwowej w krajach afrykańskich przekłada się na nieefektywność wykorzystywanych środków polityki gospodarczej. Widoczny jest brak reform zmierzających w kierunku dywersyfikacji produkcji, co skutkuje monokulturą eksportową, podatnością na fluktuacje cen na światowych rynkach surowców oraz niekorzystnym kształtowaniem się *terms of trade*. Ma to permanentnie negatywne skutki dla handlu zagranicznego oraz wielkości dochodu narodowego.

Implementowane modele rozwoju gospodarczego również okazały się na gruncie afrykańskim nieskuteczne. W efekcie obserwuje się dualizm polityczny, przejawiający się brakiem identyfikacji społeczeństw z aparatem państwowym. W takich warunkach trudno oczekiwać skutecznych procesów demokratyzacji oraz zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego w procesy współrządzenia państwem.

Jak wskazuje Malinowski, w państwach afrykańskich dominuje mechanizm integracji poprzez siłę ucieleśnioną w państwie (czyli według modelu *tribe-state*), a nie przez narodową kulturę ucieleśnioną w narodzie, co jest typowe dla państw europejskich (model *tribe-nation*) (Malinowski 1947). Pomimo upływu czasu od tej obserwacji oraz działań podejmowanych na rzecz jedności państw narodowych w Afryce, a nawet propagowanej idei panafrykanizmu, wyzwanie to nadal pozostaje aktualne (Nawrot 2018, s. 78).

Konflikty zbrojne w Afryce

Dekolonizacja w Afryce nie zakończyła konfliktów zbrojnych. Stało się wręcz przeciwnie, konflikty zbrojne nie zniknęły, a ich liczba gwałtownie wzrosła. Charakter dekolonizacji

miał na to istotny wpływ. Jak wskazano w poprzednim punkcie nowo utworzone państwa, powstawały w granicach, jakie istniały w czasach kolonialnych, kiedy to społeczności etniczne zostały podzielone między poszczególne imperia. W czasie dekolonizacji owocowało to pojawieniem się różnych państw z tą samą ludnością etniczną oraz państw wewnętrznie bardzo zróżnicowanych etnicznie. To z kolei prowadziło do konfliktów, dotyczących kwestii, na ile należy dążyć do zjednoczenia, a na ile go unikać. Niekiedy istotną przeszkodą był czas, w jakim miało to miejsce, oraz sam czas dekolonizacji, który był kontynentalnie czy tylko terytorialnie zróżnicowany (Kleer, Nawrot 2024, s. 260).

Jak wskazują Kleer i Nawrot (2024, s. 261–262) istnieje co najmniej kilka płaszczyzn możliwych konfliktów, zwłaszcza zbrojnych, co odnosi się również do kontynentu Afryki. Pierwsza dotyczy kwestii terytorialnych żądań, które pojawiły się w wyniku dekolonizacji. Druga, częściowo związana z pierwszą, dotyczy dążenia do połączenia rozdzielonych grup czy plemion o silnych związkach etnicznych. Trzecia przyczyna może być związana z różnego rodzaju waściami i konfliktami z przeszłości, często sprzed okresu panowania mocarstw kolonialnych. Wreszcie czwarta, współczesna przyczyna wynika z nadmiernego przekonania o znaczeniu własnej nacji oraz z rzekomych lub wyolbrzymionych zniewag i złego traktowania przez inne państwa w rezultacie bieżącej polityki.

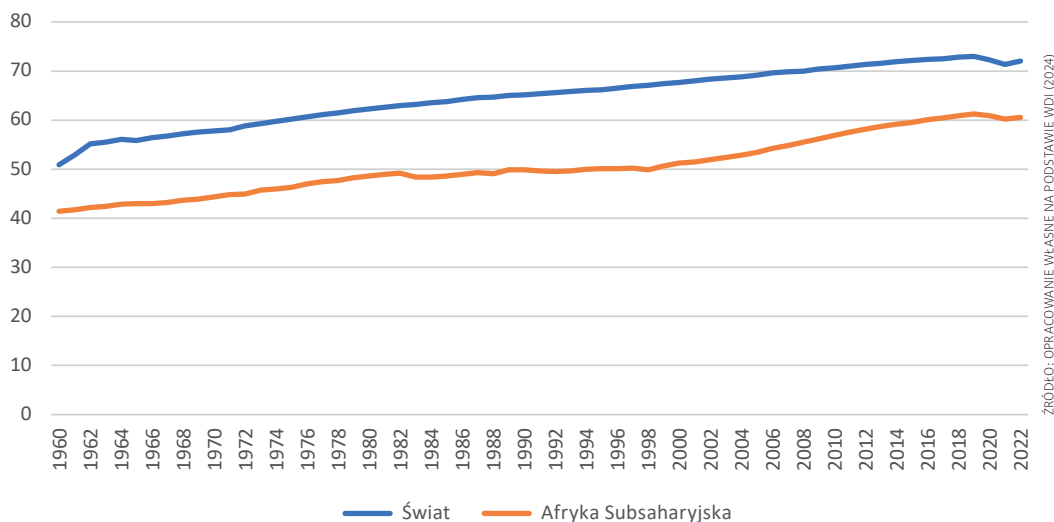
Wśród przesłanek konfliktów zbrojnych można więc wyróżnić przesłanki polityczne, etniczne, religijne, wynikające z historycznych i współczesnych podbojów, bądź z dążenia do odzyskania terytoriów. Istnieją również inne przesłanki, mające swe źródła historyczne, a także wynikające z obecnych powiązań czy sojuszy politycznych.

To, co obecnie dominuje w Afryce, to konflikty zbrojne wewnątrz istniejących państw. Odnotowywane są wojny domowe, niepokoje polityczne, sektarianizm oraz terroryzm międzynarodowy. W 2022 roku wojny domowe toczono w Libii, Etiopii i Sudanie Płd. Przypadki terroryzmu międzynarodowego obejmują terytoria Mali, Kenii, Somalii oraz Nigerii i Republiki Środkowoafrykańskiej. Wśród krajów, w których miały miejsca starcia zbrojne pomiędzy narodowymi siłami zbrojnymi, a rebeliantami należą Demokratyczna Republika Konga, Uganda, Etiopia, Somalia, Egipt, Libia, Niger, Mali, Nigeria, Kamerun, Burkina Faso. Do regionów szczególnie niestabilnych zalicza się Sahel, Afrykę Zachodnią, Region Wielkich Jezior oraz Sudan (ACLED 2024). Kontynent Afryki jest w największym stopniu dotknięty wojnami i konfliktami, a w rezultacie udział śmiertelności w rezultacie konfliktów w wymiarze globalnym w Afryce Subsaharyjskiej szacowany jest na niemal 70% (Francis 2008, s. 103).

Żywotność na kontynencie afrykańskim

1. Przewidywalna długość życia ludzkiego w Afryce

Wskaźniki związane z żywotnością w krajach afrykańskich są kluczowe dla odzwierciedlenia zarówno wyzwań, jak i potencjału rozwojowego kontynentu. Wskazują też na ograniczenia instytucjonalne oraz bariery związane z dostępem do podstawowych usług społecznych. Na tle globalnym długość życia w Afryce pozostaje najniższa, a w 2022 roku

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE WDI (2024)

Rys. 1. Przewidywalna długość życia ludzkiego w Afryce Subsaharyjskiej i w Świecie w latach 1960–2022

wyniosła 60,6 lat w porównaniu do średniej światowej 72 lat (rys. 1). Jest to konsekwencją takich czynników jak wysoki poziom ubóstwa, ograniczony dostęp do opieki zdrowotnej, brak infrastruktury sanitarnej, nierówności społeczne oraz skutki konfliktów zbrojnych i niestabilności politycznej. W 1960 roku różnica przewidywalnej długości życia ludzkiego pomiędzy krajami afrykańskimi a resztą świata wynosiła około 15 lat, a choć na początku XXI wieku zmniejszyła się, luka nadal wynosi około 10 lat. Świadczy to o utrzymujących się wyzwaniach w regionie. W latach 80., 90. i na początku XXI wieku długość życia w Afryce Subsaharyjskiej pozostawała niemal na stałym poziomie oscylując wokół 50 lat. Było to spowodowane przede wszystkim epidemią HIV/AIDS oraz licznymi konfliktami zbrojnymi.

W ostatnich dekadach, pomimo licznych trudności, w Afryce odnotowuje się pozytywne zmiany w przewidywalnej długości życia. W szczególności po roku 2005 nastąpił wyraźny wzrost przewidywalnej długości życia ludzkiego. Długość życia wzrosła z około 40 lat w 1960 roku do ponad 60 lat w trzeciej dekadzie XXI wieku, co obrazuje rys. 1. Wzrost ten jest związany z poprawą dostępu do podstawowej opieki zdrowotnej, lepszymi programami szczepień, ograniczeniem epidemii takich jak malaria czy HIV/AIDS oraz globalnym wsparciem w zakresie walki z chorobami zakaźnymi. W wielu krajach długość życia wzrosła o kilkanaście lat w ciągu kilku dekad, co wskazuje na potencjał adaptacyjny afrykańskich społeczeństw. Jednak wzrost ten nie jest równomierny na całym kontynencie. W regionach dotkniętych konfliktami, takich jak Sahel, czy w krajach zmagających się z chroniczną niestabilnością (np. Demokratyczna Republika Konga), długość życia pozostaje znacznie poniżej średniej globalnej. Najniższa przewidywalna długość życia ludzkiego występuje w Czadzie, Lesotho oraz Nigerii (około 53 lata) oraz w Republice

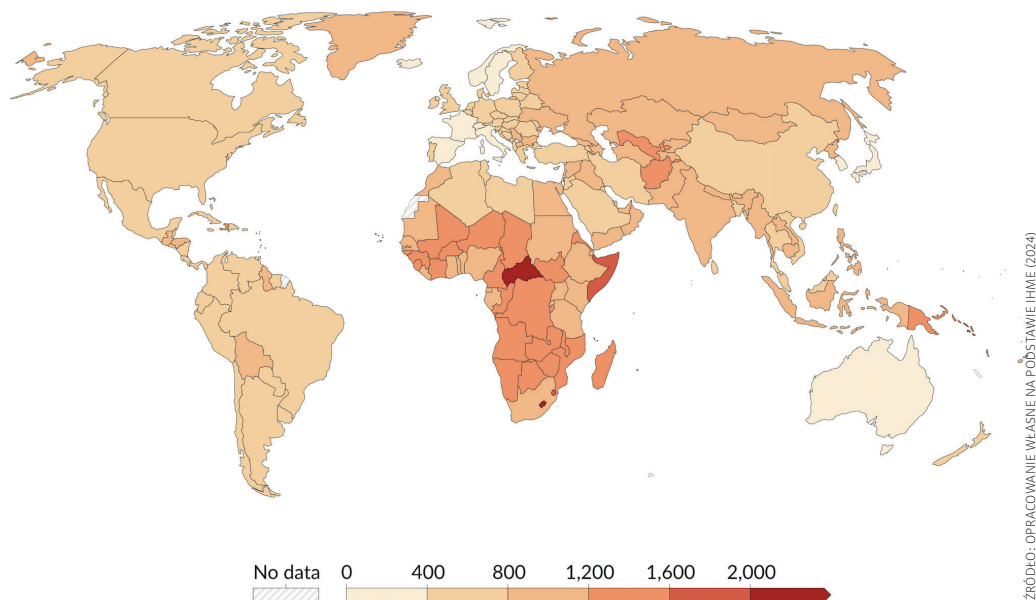
Środkowoafrykańskiej (54,5), i Sudanie Płd. (55,6). W pozostałych krajach przewidywalna długość życia ludzkiego, uważana za jeden z najważniejszych wskaźników ludzkiego dobrobytu, waha się od 56 lat w Eswatini do 74 lat na Mauritiusie.

Również nierówności w dostępie do zasobów i usług pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi są znaczące, co pogłębia lukę rozwojową w zakresie żywotności.

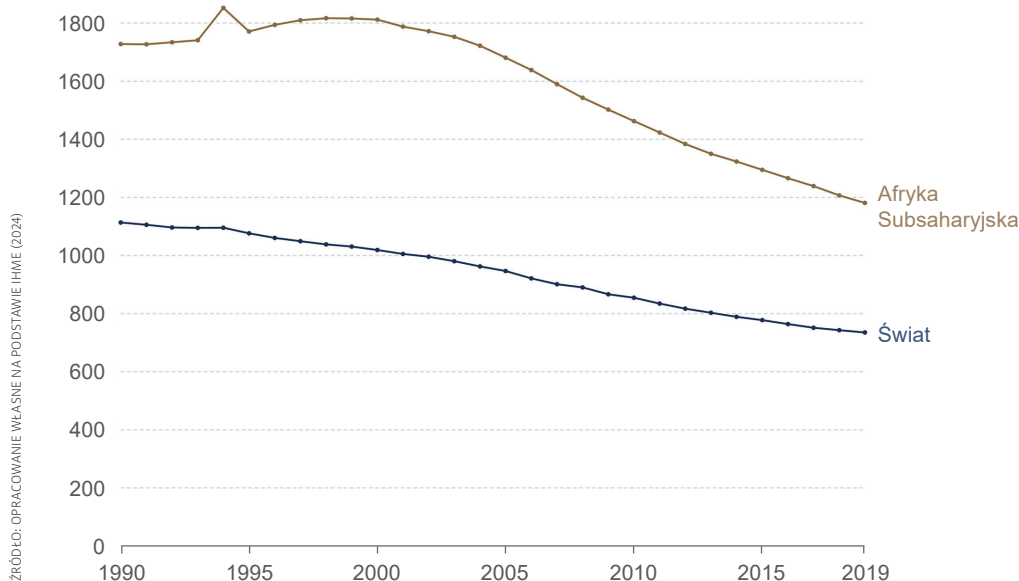
2. Śmiertelność i jej przyczyny na kontynencie afrykańskim

W kontekście żywotności warto przyrzeć się wskaźnikom śmiertelności na kontynencie afrykańskim oraz jej przyczynom. Choć Afryka Subsaharyjska poczyniła znaczące postępy w zmniejszaniu współczynnika zgonów od lat 90. XX wieku, to nadal pozostaje regionem o jednym z najwyższych wskaźników śmiertelności na świecie (zob. rys. 2). Wśród krajów o najwyższym poziomie śmiertelności znalazła się Republika Środkowoafrykańska oraz Somalia, gdzie liczba zgonów na 100 tys. osób sięga 2 tys. (IHME 2024).

Wysoka śmiertelność, szczególnie wśród młodej populacji, osłabia kapitał ludzki, co może prowadzić do dalszej destabilizacji społecznej i ekonomicznej. Brak dostępu do podstawowej opieki zdrowotnej w niektórych regionach, szczególnie w obszarach dotkniętych konfliktami, ale także o wysokim poziomie ubóstwa utrudnia dalsze postępy w ograniczaniu śmiertelności. Utrzymanie trendu spadkowego wymaga dalszych inwestycji w systemy opieki zdrowotnej, edukację oraz stabilność polityczną i społeczną, co jest kluczowe dla zapewnienia trwałego pokoju i bezpieczeństwa na kontynencie.

Rys. 2. Roczny współczynnik zgonów na świecie, 2019 rok (wszystkie przyczyny; na 100 tys. osób)

Rys. 3. Roczny współczynnik zgonów w latach 1990–2019 w Afryce Subsaharyjskiej i w Świecie (wszystkie przyczyny; na 100 tys. osób)

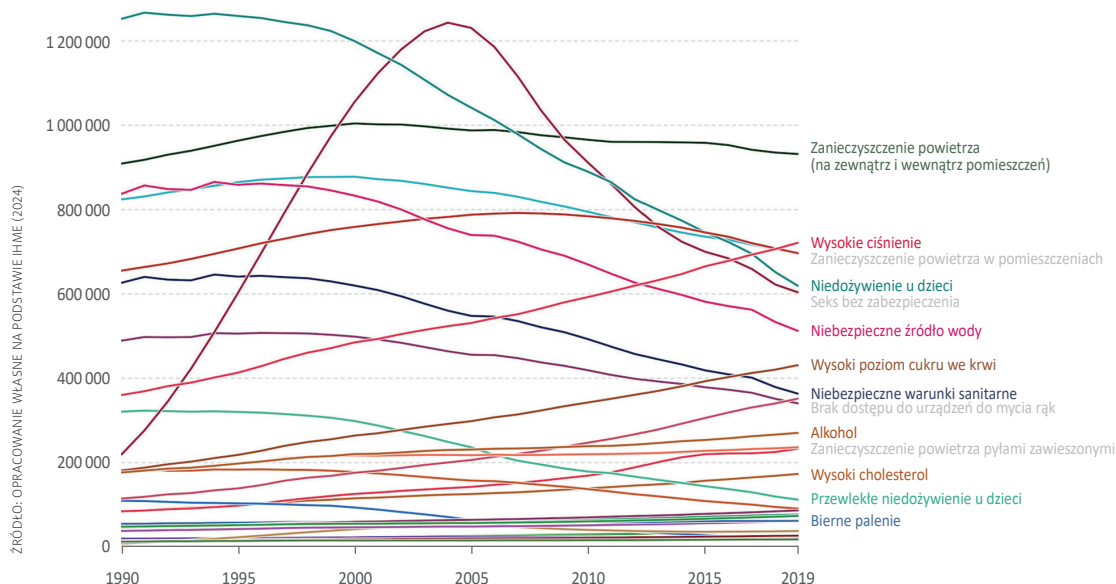
Dane na rys. 3 przedstawiają roczny współczynnik zgonów w Afryce Subsaharyjskiej w porównaniu z globalną średnią w latach 1990–2019. Początkowo można zaobserwować wysokie współczynniki zgonów w Afryce Subsaharyjskiej. W 1990 roku współczynnik zgonów w Afryce Subsaharyjskiej wynosił około 1800 na 100 tys. osób, co znacząco przewyższało globalną średnią wynoszącą około 1000. Przyczyny tego stanu rzeczy obejmują niski poziom opieki zdrowotnej, epidemię HIV/AIDS, konflikty zbrojne oraz wysoki wskaźnik śmiertelności noworodków i matek. W połowie lat 90. współczynnik zgonów w Afryce Subsaharyjskiej osiągnął najwyższy poziom, przekraczając 1800 zgonów na 100 tys. osób. Było to głównie związane z kryzysem HIV/AIDS, który miał ogromny wpływ na śmiertelność w regionie. Od 2005 roku obserwuje się wyraźny spadek współczynnika zgonów w Afryce Subsaharyjskiej, który w 2019 roku wyniósł około 1300 na 100 tys. osób. Spadek ten można przypisać skutecznym programom walki z HIV/AIDS, malarią i innymi chorobami zakaźnymi, a także poprawie dostępu do szczepień i opieki zdrowotnej. Na poziomie globalnym współczynnik zgonów zmniejszał się systematycznie z około 1000 w 1990 roku do mniej niż 800 w 2019 roku. Globalne postępy w opiece zdrowotnej oraz edukacji zdrowotnej przyczyniły się do tego trendu. Chociaż różnica we współczynnikach zgonów między Afryką Subsaharyjską a globalną średnią zmniejszyła się w analizowanym okresie, wciąż pozostaje znaczna, co podkreśla nierówności w dostępie do opieki zdrowotnej i w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Spadający współczynnik zgonów w Afryce Subsaharyjskiej jest pozytywnym sygnałem, który wskazuje na poprawę warunków życia. Stabilniejsza sytuacja zdrowotna może

przyczynić się do ograniczenia napięć społecznych i politycznych. Pomimo globalnego spadku współczynników zgonów, Afryka Subsaharyjska nadal stoi przed wyzwaniem poprawy dostępu do podstawowej opieki zdrowotnej, szczególnie na obszarach wiejskich i w regionach konfliktów. Wysokie wskaźniki zgonów utrzymują się ponadto w regionach i krajach dotkniętych konfliktami, jak np. Sahel, Republika Środkowoafrykańska, Demokratyczna Republika Konga.

W tym kontekście zasadne wydaje się przyjrzenie przyczynom zgonów zarówno w wymiarze regionalnym, jak i w poszczególnych krajach (por. rys. 4). Okazuje się, że to zanieczyszczenie powietrza pozostaje główną przyczyną zgonów w Afryce, choć od początku lat 2000 obserwuje się spadek liczby zgonów spowodowanych tym czynnikiem (IHME 2024). Wskazuje to na pewne postępy w zakresie poprawy warunków środowiskowych, choć problem pozostaje istotny. Warto podkreślić, że Afryka jest jednym z kontynentów najbardziej narażonych na zmiany klimatyczne, które pogłębiają niedobór zasobów i wywołują konflikty o wodę, pastwiska i urodzajne ziemie. Następuje pustoszczenie w różnych regionach kontynentu, co potęguje migrację i rywalizację o zasoby, zwiększając istniejące napięcia. Warto podkreślić, że na początku lat 90. XX wieku główne przyczyny śmiertelności w krajach afrykańskich wynikały z głodu i niedożywienia (rys. 4).

Zgony spowodowane wysokim ciśnieniem krwi rosły w badanym okresie, co wskazuje na coraz większe znaczenie chorób układu krążenia w Afryce i związane jest z urbanizacją, zmianami stylu życia i dietą. Dostęp do niebezpiecznego źródła wody i nieodpowiednich

Rys. 4. Roczny współczynnik zgonów w latach 1990–2019 w Afryce Subsaharyjskiej (wszystkie przyczyny; wyszczególnienie)

warunków sanitarnych był jednym z głównych przyczyn zgonów w latach 90. XX wieku. Jednak liczba zgonów spowodowana tym czynnikiem stopniowo maleje, co można przypisać programom poprawy infrastruktury sanitarnej i dostępu do czystej wody. Niedożywienie dzieci wciąż odgrywa znaczącą rolę jako przyczyna zgonów, choć odnotowano niewielki spadek w ostatnich latach. Problem niedożywienia dzieci pozostaje poważnym wyzwaniem w wielu regionach Afryki. Przykładowo w Czadzie i w Mali zarówno niedożywienie dzieci, jak i dostęp do niebezpiecznego źródła wody pozostają główną przyczyną zgonów na początku XXI wieku. Liczba zgonów związanych z wysokim poziomem cukru we krwi i cholesterolem stopniowo wzrasta, co wskazuje na wzrost znaczenia chorób niezakaźnych, takich jak cukrzyca i choroby układu krążenia. Jest to konsekwencja urbanizacji i zmieniającego się stylu życia. Spożycie alkoholu i dym tytoniowy pozostają mniej istotnymi przyczynami zgonów w porównaniu do innych czynników, ale ich znaczenie wzrasta, szczególnie w kontekście chorób niezakaźnych. Liczba zgonów wynikających z braku dostępu do urządzeń higienicznych (np. mycia rąk) pozostaje stabilna, podkreślając znaczenie inwestycji w podstawową infrastrukturę sanitarną.

Przedstawione dane ukazują, że w ostatnich dekadach Afryka odnotowuje przejście od dominacji chorób zakaźnych i związanych z niedożywieniem do większego udziału chorób niezakaźnych, takich jak nadciśnienie, cukrzyca i choroby układu krążenia. Jest to wynik urbanizacji i zmieniającego się stylu życia, jak również starzejącej się – choć wciąż młodej – populacji. Znaczny spadek zgonów związanych z dostępem do niebezpiecznego źródła wody i zanieczyszczeniem powietrza wskazuje na postępy w poprawie warunków środowiskowych i sanitarnych. Wciąż jednak potrzebne są inwestycje, aby ograniczyć, czy też całkowicie wyeliminować te problemy. Rosnąca liczba zgonów związanych z wysokim ciśnieniem krwi, cukrzycą i wysokim poziomem cholesterolu wymaga zmiany strategii zdrowotnych, w tym większego nacisku na profilaktykę i leczenie chorób niezakaźnych. Skuteczna walka z przyczynami zgonów wymaga wieloaspektowego podejścia, które uwzględni zarówno rozwój infrastruktury sanitarnej i zdrowotnej, jak i edukację społeczną w zakresie zdrowego stylu życia. Prowadzone badania wskazują na złożoność wyzwań zdrowotnych w Afryce, które wymagają skoordynowanego działania zarówno na poziomie lokalnym, regionalnym, jak i globalnym.

Wyzwania, zagrożenia i perspektywy rozwojowe państw afrykańskich

Prowadzone badania wskazują, że Afryka stanowi dynamiczny rynek o olbrzymim potencjale, ale także zmagający się z wieloma wyzwaniami (Nawrot 2024; Nawrot 2019; Nawrot 2018; Rynarzewski *et al.* 2018; Cieślak, Nawrot 2017; Nawrot 2017a; Nawrot 2017b). Do kluczowych wyzwań i zagrożeń należy zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa. Istotnym problemem pozostaje niestabilność polityczna, a co za tym idzie niestabilność gospodarcza oraz wielokulturowość, które nierzadko powodują eskalację istniejących konfliktów i zagrożeń. Z tej perspektywy, przyczyn zaistniałej sytuacji należy upatrywać również w problemach ubóstwa, niskim poziomie rozwoju społecznego, znacznych nierównościach w podziale bogactwa oraz istniejących rozwiązaniach instytucjonalnych.

Prognozy wzrostu populacji świata wskazują na dynamiczny przyrost ludności w krajach afrykańskich, co stwarza zarówno możliwości rozwojowe, jak i duże wyzwania (Kleer, Nawrot 2018). Demografia Afryki charakteryzuje się dominacją ludności w wieku produkcyjnym oraz rosnącym udziałem klasy średniej, co może sprzyjać wzrostowi zarówno produkcji, jak i konsumpcji. Jednocześnie wzrasta poziom urbanizacji, a liczba wielkich aglomeracji i megamiast stale się zwiększa. Wzrost urbanizacji i rozwój ośrodków miejskich oferują nowe możliwości w zakresie dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej i infrastruktury, co może pozytywnie wpływać na jakość życia, w tym wskaźniki długości życia. Rodzi to jednak również kolejne wyzwania, takie jak powiększające się ubóstwo miejskie oraz rozrastające się dzielnice nędzy.

Zapewnienie przez państwa afrykańskie miejsc pracy, dostępu do edukacji oraz odpowiedniej infrastruktury będzie kluczowe dla wykorzystania możliwości wynikających z dywidendy demograficznej i potencjału młodego społeczeństwa. W tym kontekście stabilność polityczna i społeczna, a także zdolność do zarządzania konfliktami i budowania pokoju, nabierają szczególnego znaczenia.

Na globalnym tle Afryka znajduje się w przełomowym momencie – od cywilizacji agrarnej przechodzi ku cywilizacji przemysłowej, z elementami cywilizacji informacyjnej głównie w dużych ośrodkach miejskich. Możemy więc mówić o modelu hybrydowym. W obliczu tych zmian, zdolności adaptacyjne państw i społeczeństw afrykańskich, umiejętność pozytywnego podejścia do wielokulturowości oraz efektywne wykorzystanie zasobów demograficznych, naturalnych i technologicznych, będą decydujące dla budowania pokoju i bezpieczeństwa na kontynencie.

Zakończenie

Afryka pozostaje najmniej rozwiniętym obszarem współczesnej gospodarki światowej, a jednocześnie najbardziej dotkniętym konfliktami i brakiem bezpieczeństwa. Należy bardzo wyraźnie podkreślić, że konflikty zbrojne nie stanowią jedyne zagrożenia dla bezpieczeństwa na kontynencie. Nie mniej istotne są problemy ubóstwa i żywienia, nierówności rozwojowe, czy degradacja środowiska naturalnego. Wskazane obszary wyzwań i zagrożeń są ze sobą powiązane. Warunkiem *sin qua non* procesów rozwojowych i przyszłości krajów afrykańskich będzie utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa. Jednocześnie na co wskazują wyniki badań awans rozwojowy jest kluczowym gwarantem pokoju i bezpieczeństwa w Afryce. Poprawa warunków życia może przyczynić się do stabilizacji społecznej, ograniczenia konfliktów oraz zwiększenia kapitału ludzkiego, co ma kluczowe znaczenie dla budowania trwałego pokoju. Z drugiej strony, w regionach, gdzie poziom życia pozostaje niski, a problemy zdrowotne i nierówności są znaczące, istnieje ryzyko eskalacji konfliktów i destabilizacji. Dlatego inwestycje w zdrowie publiczne, edukację i infrastrukturę są nie tylko konieczne dla poprawy wskaźników zdrowotności, ale również dla zapewnienia długoterminowej stabilności i bezpieczeństwa w Afryce. Wyniki badań ponadto wskazują na znaczącą poprawę sytuacji zdrowotnej w Afryce Subsaharyjskiej, co jest wynikiem skutecznych działań w zakresie zdrowia publicznego. Jednak luka

rozwojowa wciąż pozostaje znacząca. Wspieranie systemów opieki zdrowotnej, inwestowanie w edukację zdrowotną i przeciwdziałanie nierównościom powinno być priorytetem dla krajów kontynentu. Poprawa zdrowia publicznego bezpośrednio przyczyni się do wzmocnienia pokoju i bezpieczeństwa w regionie. Skuteczne wykorzystanie istniejących zasobów demograficznych, naturalnych i technologicznych w połączeniu z budowaniem stabilnych instytucji i rozwojem społeczno-gospodarczym jest kluczowe dla dalszej poprawy dobrobytu krajów kontynentu i zapewnienia pokoju w krajach afrykańskich.

BIBLIOGRAFIA

- [1] ACLED (2024), Armed Conflict Location & Event Data, ACLED Database.
- [2] Aryeetey E., S. Devarajan, R. Kanbur and L. Kasekende (red.) (2012), *The Oxford Companion to the Economics of Africa*, Oxford University Press, Oxford.
- [3] Cieślak E., K.A. Nawrot (2017), Potencjał gospodarczy Afryki Zachodniej: wybrane implikacje z analizy taksonomicznej dla ekspansji gospodarczej, *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego „Studia i Prace”*, Oficyna Wydawnicza, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Nr 4 (32), Warszawa, s. 151–174.
- [4] Francis D.J. (red.) (2008), *Peace and Conflict in Africa*, Zed Books, New York.
- [5] Fund for Peace (2018), <http://global.fundforpeace.org> [dostęp: 12.05.2018].
- [6] Fund for Peace (2024), <http://global.fundforpeace.org> [dostęp: 06.09.2024].
- [7] IHME (2024), Institute for Health Metrics and Evaluation, Global Burden of Disease and Global Terrorism Database.
- [8] Juma C. (2011), “Africa’s New Engine.” *Finance and Development*. New Africa. Retrieved from http://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/juma_finance_and_development_dec-2011.pdf [dostęp: 15.03.2017].
- [9] Kleer J., K.A. Nawrot (2024), *System kulturowy a rozwój*, Poznańskie Wydawnictwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- [10] Kleer J., K.A. Nawrot (red.) (2018), *The Rise of Megacities. Challenges, Opportunities and Unique Characteristics*, World Scientific, London.
- [11] Malinowski B. (1947), *Freedom and Civilisation*, Allen&Unwin, London.
- [12] Monga C., J.Y. Lin (red.) (2015a), *The Oxford Handbook of Africa and Economics. Volume I: Context and Concepts*, Oxford University Press, Oxford.
- [13] Monga C., J.Y. Lin (red.) (2015b), *The Oxford Handbook of Africa and Economics. Volume II: Policies and Practices*, Oxford University Press, Oxford.
- [14] Nawrot K.A., C. Juma, J. Donald (2017), *African Megacities as Emerging Innovation Ecosystems* (August 16, 2017). Harvard Kennedy School Working Paper No. RWP17–031, Cambridge Massachusetts, ss. 27.
- [15] Nawrot K.A. (2014a), *Kraje rozwijające we współczesnej gospodarce światowej. Przyczynek do ekonomii rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- [16] Nawrot K.A. (2014b), Capabilities of leapfrogging and catching up of a developing country – policy implications from theory and practice, *International Economics Letters*, vol. 3, no 4, 115–123.
- [17] Nawrot K.A. (2017a), Ewolucja miejsca Afryki we współczesnej gospodarce światowej, w: Rynarzewski T., Nawrot K.A., Zajączkowski K., Cieślak E., *Potencjał gospodarczy i możliwości rozwojowe Afryki. Polska perspektywa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 39–108.

- [18] Nawrot K.A. (2017b), Doświadczenia Rwandy i Tanzanii a pokój i globalizacja, w: *Wielowymiarowość człowieka*, red. K. Kuźmich, Antropologiczna Szkoła Filozofii Prawa Marii Szyszkowskiej, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok, s. 190–198.
- [19] Nawrot K.A. (2018), Afryka w warunkach przesilen cywilizacyjnych, w: *Państwo w warunkach przesilen cywilizacyjnych*, red. J. Kleer, E. Mączyńska, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa, s. 65–85.
- [20] Nawrot K.A. (2019), Polska wobec rynków wschodnioazjatyckich i afrykańskich w perspektywie roku 2040 – prognozy i rekomendacje, w: *Gdzie jesteśmy, dokąd zmierzamy*, red. P. Kozłowski, K. Prandecki, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa, s. 59–71.
- [21] Nawrot K.A. (2023), Cywilizacja informacyjna – azjatycka perspektywa, w: K.A. Nawrot, K. Prandecki (2023) (red.), *Skutki i Zagrożenia Cywilizacji Informacyjnej*, Polska Akademia Nauk, Warszawa, s. 101–113.
- [22] Nawrot K.A. (2024), Kraje rozwijające się wobec wyzwań globalnych, w: J. Cabańska, D. Czyżewska-Misztal i G. Mazur (red.), *Droga do zrównoważonej gospodarki światowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 220–231. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-245-0/17>.
- [23] Rynarzewski T., E. Cieślik, K.A. Nawrot (2016), The use of the economic potential of the African continent by Polish entrepreneurs: selected aspects of mutual cooperation on the example of regions of West and East Africa, w: *Recent advances in research on international economics and business*, T. Rynarzewski, M. Szymczak (red.), Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań, s. 59–82.
- [24] Rynarzewski T., K.A. Nawrot, K. Zajączkowski, E. Cieślik (2017), *Potencjał gospodarczy i możliwości rozwojowe Afryki. Polska perspektywa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, ss. 459.
- [25] UNDP (2013), *Human Development Report 2013: The rise of the South. Human progress in a diverse world*, New York.
- [26] UNDP (2015), *Human Development Reports*, <http://hdr.undp.org/en/2015-report>, data dostępu 20.11.2015.
- [27] UNDP (2022), *Human Development Report 2022/2012: Uncertain times, unsettled lives. Shaping our future in a transforming world*, New York.
- [28] UNDP (2024), *Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock. Reimagining cooperation in a polarized world*, New York.
- [29] WDI (2024), World Development Indicators, World Bank Database.